

DOI: 10.7596/taksad.v6i2.841

Citation: Yıldız, M. (2017). Hakikat Yolcusunun Son Durağı: Nifferî'ye Göre Vakfe. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 690-694. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i2.841

Hakikat Yolcusunun Son Durağı: Nifferî'ye Göre Vakfe¹

The Final Destination of the Truth Seeker: Waqfah According to Al-Niffarî²

Yazar: M. Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

İnceleyen: Mehmet YILDIZ³

Abstract

This study examines Islamic mysticism according to Abdu'l-Jabbar Al-Niffarî who has been accepted as an importing figure in Islamic mysticism and among the pioneers of Ibn Arabi in the history of Sufism. Niffarî, who lived in the fourth century (AH), couldn't find much fame since he preferred a humble and individual life style. The recent academic researches have shed light on his deserved reputation. The first comprehensive study about Nifferî belongs to M. Mustafa Çakmaklıoğlu in Turkey, which I review in this paper. In this study, Çakmaklıoğlu intensely examines Niffarî's life, works, and contribution to Sufi knowledge. The author tries to understand Niffarî, who uses a very vehement, dense, symbolic, and paradoxical language, through Ibn Arabi since he is familiar with his earlier works.

Keywords: Abdu'l-Jabbar Al-Niffarî, Waqfah, Mawqif, Ibn Arabî.

Öz

Bu çalışma Tasavvuf tarihinde İbn Arabî'nin öncülerinden kabul edilebilecek önemli bir sûfi olan Abdülcebbâr en-Nifferî'yi konu edinmektedir. Hicrî dördüncü asırda yaşayan Nifferî, yapı itibariyle münzevî ve münferit bir hayatı tercih ettiği için kendi döneminden itibaren Tasavvuf tarihinde pek şöhret bulmamıştır. Hak ettiği şöhreti ise yakın geçmişte kendisi üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar sonucu elde etmiştir. Türkçe'de Nifferî hakkında yapılan ilk kapsamlı çalışma M. Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU'na aittir. Çakmaklıoğlu bu çalışmasında Nifferî'nin hayatını, eserlerini ve Tasavvuf ilmine kazandırdığı *vakfe*, *mevkîf* kavramlarını derinlemesine işlemektedir. Yazar çok veciz, yoğun, sembolik, paradoksal bir dil kullanan Nifferî'yi daha önceki çalışmalarında aşına olduğu İbn Arabî üzerinden anlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nifferî, Vakfe, Mevkîf, İbn Arabî.

¹ Litera Yayıncılık, İstanbul-2016, 294 s.

² Litera Publications, İstanbul-2016, 294 p.

³ Dr., Ankara University, Divinity Faculty. E mail: yildizm@ankara.edu.tr

Giriş

İslam düşünce geleneğinde kendisine bihakkın yer bulamamış bazı ilim adamları bulunmaktadır. Bunlar bazen kendi dönemlerinde yaşanan siyasi-ekonomik-dinî karışıklıkların kurbanı olmuşlar, bazen muasırlarının tam manasıyla onları kavrayamamaları sonucu ademe mahkum olmuşlar, bazen de kendi tercihleri sonucu münzevî bir hayatı tercih ederek bir manada kendi kendilerini unutturmuşlardır. Tasavvuf tarihi boyunca da kimi sûfiler mizaçları gereği münzevî ve münferit bir hayat yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu durum onların görüşlerinin, sözlerinin ya da varsa eserlerinin asırlar boyunca tanınmamasına, tasavvufî düşünce geleneği içerisinde yerleri ve etkilerinin belirlenememesine sebep olmuştur. Klasik dönem sûfilerinden Abdülcebbâr en-Nifferî (v. 354/965) de söz konusu bu münzevî ve münferit şahsiyetlerdendir. Aradan sekiz asır geçmesine rağmen görüşleri itibarıyla hak ettiği şöhreti, eserleri Arthur J. Arbery tarafından 1935'te Londra'da tahkik edilip İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilinceye kadar elde edememiştir.

Münzevî bir sûfî olan Nifferî ile ilgili Türkçe'de ilk kapsamlı çalışma M. Mustafa Çakmaklıoğlu tarafından yapılmıştır. Yazarın neredeyse bütün çalışmalarını İbn Arabî üzerine hasretmesi Nifferî'yi anlamasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Eserlerinde son derece karmaşık ve çetrefilli bir dil kullanan Nifferî'yi, tasavvufî düşüncesinin şekillenmesinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olduğu İbn Arabî vasıtasıyla anlamaya çalışmak doğru bir yaklaşımdır. Çünkü İbn Arabî, Nifferî'nin kullandığı terminolojiye hâkim olduğu gibi onun kullandığı ıstılahları kendisi de kullanıp bunlara ayrı bir derinlik kazandırmıştır. Dolayısıyla Nifferî'nin kullandığı terminolojiye daha önce çalışmalarını tefsif ettiği İbn Arabî'den aşına olan yazar Nifferî'nin düşünce koordinatlarını başarılı bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

Bu çalışma Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Yazar Girişte araştırmanın önemi, metodu, kaynakları ve Nifferî'nin hayatı, eserleri üzerinde durulmaktadır. Girişte üzerinde ele alınan hususlardan biri sûfilerin düşüncelerinin yabancı kaynaklı olduğu ve temelde İslâmî bir yapıya sahip olmadığı iddiasıdır. Yazar aynı iddianın Nifferî için de dile getirildiğini fakat bu tür iddiaların bir delile istinat etmediğini söylemektedir. Buna göre tasavvufî literatüre ve sûfilerin eserlerinde kullandıkları farklı üsluba aşına olanlar, Nifferî'nin sahip olduğu tecrübenin bizzat İslâm'ın özünden kaynaklandığını hemen göreceklerdir. O, ilminde ve amelinde sünnete sıkı sıkıya yapışan bir sûfidir. Ayrıca Nifferî Allah katında hak olan yegâne dinin İslâm olduğunu kendisine has bir üslup ve tasavvufî yaşantısıyla ortaya koymaktadır. O, eserlerinin birçok yerinde Kur'ân ve hadislerle yönelik atıflarda bulunmaktadır. Bunu yaparken ayetleri ve hadisleri doğrudan vermek yerine onları sözlerinin arasında harmanlamaktadır. Ayet ve hadislerin mündemiç olduğu sözlerini anlamak ciddi bir Kur'ân, hadis bilgisi ve aynı zamanda tasavvufî literatüre, üsluba aşına olmayı gerektirmektedir.

Bunun da ötesinde Nifferî'nin sözleri, bizzat onun tasavvufî zevk, keşf ve müşahedelerinin yani bizzat tasavvufî tecrübe ve şuurun ürünü olup akıl ve fikir yoluyla sistematik tarzda dile getirilen felsefî sözler değildir. Dolayısıyla yazarın üzerinde durduğu gibi Nifferî'nin düşüncelerini İslâm harici kaynaklara irca etmek, onun ayetlerden herhangi bir şekilde iktibasta bulunmadığını söylemek doğru değildir.

Yukarıda Nifferî'nin görüşleri itibariyle hak ettiği şöhreti elde edemediğine vurgu yapıldı. Fakat Tasavvuf tarihinde önemli bir yer edinmesi gereken Nifferî'nin bu itibarı elde edememesinin sebeplerinin ne olduğu gibi önemli bir soru akla gelmektedir. Yazar da bu önemli soruya cevap mahiyetinde Girişte bu nedenleri irdelemektedir. Nifferî hakkında hem muasırlarının eserlerinde hem sûfî tabakât kitaplarında hem de kendi eserlerinde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sonraki dönemlerde sûfiler arasında hatırı sayılır bir konuma sahip olmasına, tasavvufî tecrübe açısından son derece özgün içerikte bilgiler vermesine ve kapalı olmakla birlikte eşsiz bir üsluba sahip olmasına rağmen Nifferî uzunca bir süre dikkate alınmayan, pek anlaşılmayan, dolayısıyla şöhret bulamayan bir sûfî olmuştur. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Nifferî kendi tasavvufî kişiliği ve mizacı gereği münzevî ve gezgin bir derviş olarak sürekli dolaşmış ve bir yerde karar kılıp yerleşmemiştir. Dolayısıyla sürekli yer değiştiren gezgin, münzevî bir sûfî olması onun kendi yaşadığı dönemden itibaren pek şöhret bulamamasına sebep olmuştur. İkinci sebep ise eserlerindeki üslup ve bazı bâtinî görüşleridir. Eserlerini telif ederken kullandığı üslubun o dönemde yaygın olan şiir ya da nesir yazma üslubundan farklı olması da bu sebebe dâhildir. Bir diğer sebep ise dönemin mevcut tarihî ve konjonktörel şartlarıdır. Yazara göre sonuç olarak; her ne kadar yaşadığı dönemin tarihî ve siyasî şartlarından etkilenmiş olma ihtimali varsa da tanınmamasındaki temel sâik, kendisinin münzevî bir kişiliğe sahip olması, gezgin bir derviş olması ve tanınıp meşhur olmayı pek istememesidir.

Nifferî'nin eserlerinde ilk göze çarpan hususlardan birisi üslubunun benzersiz oluşu, çok veciz, yoğun, sembolik, paradoksal ve anlaşılması zor çetrefilli bir dil kullanmasıdır. Yazara göre Nifferî'nin yoğun manevî tecrübeler esnasında elde ettiği bilgiler, ahlakî esas, nasihat ya da müridlere vasiyetleri muhtevî eserlerde olduğu gibi halkın geneline aktarılacak, onların anlayacağı türden bilgiler değildir. Dolayısıyla o, ya kasıtlı olarak ya da tasavvufî tecrübenin doğasından kaynaklanan bir zorunluluktan dolayı mübhem, paradoksal ve kavranılması zor bir üslup benimser. Temelde bu şekilde bir üslup diğer sûfilerde de rastlanıldığı gibi yoğun bir şekilde teknik ıstılâhât kullanılarak söz konusu kişisel keşiflerin ehil olmayanlarca yanlış anlaşılmasını önlemek amacıyla benimsenmiş bir üsluptur. Böylece sûfiler, zevke dayalı olarak kendilerine bahşedilen hakikat ve sırları, gündelik dilde kullanılan çoğu kelimeyi sembolleştirmek suretiyle ehil olmayanlara karşı saklama yoluna gitmişlerdir. Sûfilerce benimsenen bu kapalı, paradoksal üslup hicrî üçüncü ve dördüncü asırlarda

meydana gelmiştir. Nifferî de tıpkı diğer sûfiler gibi bizzat yaşadığı rûhânî tecrübelerini, yoğun ıstılâhî ve sembolik bir dil kullanmak suretiyle ehil olmayanlardan saklamıştır.

Nifferî'nin eserlerinde kullandığı en temel kavram *vakfe*'dir. Yazara göre tasavvufî bir ıstılah olarak *vakfe* veya *mevkîf* dendiğinde akla gelen ilk sûfî Nifferî'dir. Nifferî'nin, sâlikin aşması gereken her bir makam arasındaki durakları ifade eden *Mevâkıf* (manevî duraklar) ve tasavvufî hakikatleri veciz bir şekilde, kısa cümlelerle kendisine tevcih edilen ilâhî hitaplar şeklinde ifade ettiği *Muhâtabât* (ilâhî hitaplar) isimli eserleri tasavvufî literatür içerisinde bu kavramlara kaynaklık etmesi bakımından son derece önem arz etmektedir. Her iki eser de tasavvufî birçok menzile hakkında Allah (cc)'nın Nifferî'ye yönelik veciz emir ve hitapları ihtivâ etmektedir.

Yazarın tespitlerine göre *mevkîf* ve *vakfe* kavramları her ne kadar aynı kökten gelseler ve çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılsalar da tasavvufî muhteva açısından aralarında önemli bir fark vardır. *Mevâkıf*, sûfinin manevî yolculuğunun ya da mîrâcının farklı mertebeler arasındaki durakları, *vakfe* ise söz konusu bu yolculuğun nihâî mertebesini ifade eder. Buna göre *mevkîf*, seyr ü sülûkun kendisine has mertebelerinden bir mertebede manevî anlamda “durup” tahkîken bir “konum edinmeyi” ifade eder. Diğer taraftan nihâî mertebe olarak *vakfe* de en genel anlamıyla mâsivâdan ve ona yönelik her türlü talepten kaçınma, uzak durma ve bunun neticesinde de Allah'a vâsıl olup O'nun “huzurunda bulunma” anlamına gelir. Bu yönüyle *vakfe*, zâtî tecelliler üzere nihâî, kuşatıcı bir rû'yeti ifade ederken; *mevkîf*, içinde bulunulan makamın hakikati ve belirli bir sıfatın tecellisi üzere gerçekleşen yine manevî bir tecrübeyi ifade eder.

Bu kavramların Nifferî'nin düşünce dünyasının temel kavramları olması ve onun bütün düşünce sistemini bu kavramlar üzerine inşa etmesinden dolayı, yazar da bu çalışmasının neredeyse tamamını ilgili kavramlar üzerinden kurgulamıştır. Dolayısıyla bu kavramların anlaşılması adına birinci bölümde *vakfe* ile ilişkili kavramlar, ikinci bölümde ise yine *vakfe* kavramı çerçevesinde Nifferî'ye göre hakikate ulaşmanın mertebeleri işlenmiştir. Aslında ortaya konulan bu ilmî eser Nifferî gibi üslubu son derece zor olan bir sûfinin geliştirdiği tek bir kavramı anlamaya yönelik bir çalışmadır. Dolayısıyla tek bir kavram etrafında şekillenen bu akademik çalışma Nifferî'nin ne kadar derinlikli bir sûfî olduğunu ve yazarın da başarılı bir çalışma ortaya koyduğunu göstermektedir. Muhtemelen yazar, tek bir kavram üzerinden derinlikli tahliller yapabilmesini ve bu kavram ekseninde konuyu detaylandırabilmesini uzun seneler İbn Arabî üzerinde çalışmasına borçludur. Zaten çalışmaya bakıldığında açık bir şekilde Nifferî'yi İbn Arabî üzerinde anlama gayreti göze çarpmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma çeşitli sebeplerden dolayı hak ettiği itibarı elde edemeyen önemli bir sûfîyi Türkçe'de tanıtan ilk kaynak olduğu gibi tek bir kavram üzerinden geniş bir çalışma üretilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kapak Sayfası / Cover Page

